

Teresa Torrellas Espina:

Teresa Torrellas¹ Espina va ser una militant anarcofeminista i anarcosindicalista nascuda el 27 de maig de 1908 a Nalec² (Urgell) i va morir el 18 de maig de 1991 a Montady (Occitània). Va anar a viure a Esparreguera quan tenia sis anys.

El seu pare, Josep Torrellas Targa³, nascut el dia 29 de juny de l'any 1867 a Nalec, era pagès parcer i havia arribat a Esparreguera l'any 1914 amb la seva família. Quan va esclatar la Guerra Civil tenia 68 anys i en feia 22 que vivia a Esparreguera, concretament a la zona indicada al padró municipal com a Urbanització D⁴. Aquesta àrea era popularment coneguda com el barri del Valentinet o de la Creu. Sabem que inicialment hi havia unes construccions molt humils, algunes barraques fetes amb canyes i planxes de llauna velles al llarg de l'antic camí ral, que evidenciaven l'escassetat de vivendes en una població industrial com era aleshores Esparreguera; més tard aquestes vivendes es convertiren en habitatges, molts d'ells unifamiliars.

La mare de la nostra protagonista era Teresa Espina Bosch, nascuda el dia 24 de juny de l'any 1878 a Verdú (Urgell). L'any 1936 tenia 57 anys i en feia 22 que havia arribat amb la família a Esparreguera. Ella era mestressa de casa i no sabia ni llegir ni escriure.

La Teresa tenia quatre germans: L'Hermínia Torrellas Espina⁵ i la Rita Torrellas Espina⁶. El seu germà, Anton Torrellas Espina⁷, que va ser pres als 28 anys

1 En algun document també hem trobat "Torrella".

2 Nalec és el municipi més petit de la comarca de l'Urgell; actualment té 93 habitants.

3 Als padrons de 1922 i de 1930, de l'Ajuntament d'Esparreguera, hem trobat un germà seu, Bonaventura Torrellas Targa, que viu amb la seva dona i fills a Can Sedó, al C/de Sant Francesc, núm. 31. AMES.

4 Padró municipal de 1936. AMES.

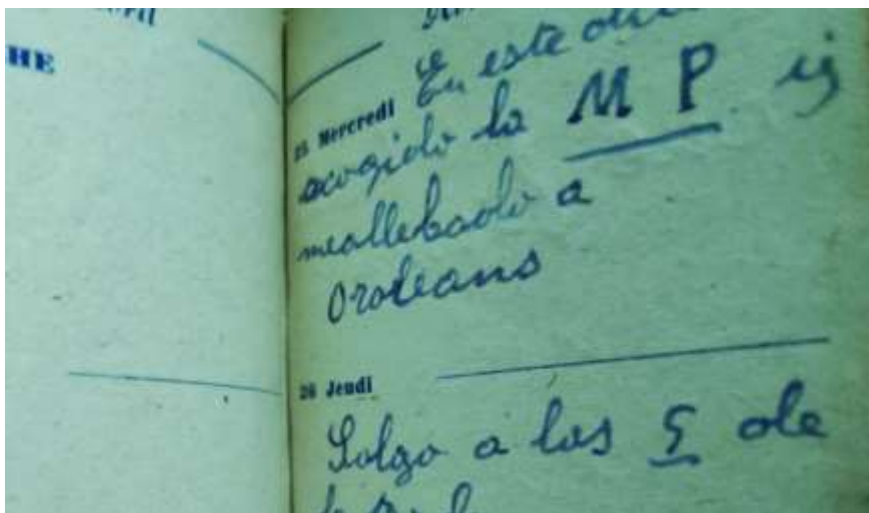
5 Nascuda a Tàrrega (Urgell), el 04/04/1904, treballà als telers a S.A. Sedó, en cta., des del dia 1 de gener de 1916 fins al 30 de novembre de 1938. De casada vivia al carrer Bruc, 39 1r 2a d'Esparreguera. Sabia llegir i escriure. Es casà amb el Joan Ballesteros Santos, de Berja (Almería). La seva filla era Irene Ballesteros Torrellas.

6 Nascuda a Verdú (Urgell) treballava als telers a S.A. Sedó, en cta., des de l'1 de gener de 1916 fins al 23 de febrer de 1929. Va morir a Terrassa.

7 Nascut també a Nalec (Lleida), el 12 d'agost de 1911, al cens de l'any 1936 tenia 24 anys (havia arribat a Esparreguera amb dos anys). Treballava de tintorer a S.A. Sedó, en cta. (en un altre document hi posa barber, cosa que també és possible perquè en moltes ocasions els

quan residia a Esparreguera; primer va estar a la presó de Sant Feliu (del 16 al 19 de desembre de 1940), passà després a la presó Palau de les Missions de Barcelona⁸ fins que se li aplicà un Consell de Guerra⁹ Sumaríssim¹⁰ acusat de Rebel·lió¹¹, iniciat el 16 de desembre de l'any 1940 i finalitzat el 26 d'agost de l'any 1943, amb una pena de dotze anys i un dia de reclusió temporal¹². Estava casat amb Càndida Margalef d'Esparreguera, també represaliada.

Un altre germà era en Joan Torrellas Espina¹³, aquest és qui es quedà a la casa familiar, on viu actualment la seva filla Neus.

Agenda de Joan Torrellas a França de l'any 1945, amb la qual es pot seguir dia a dia les vicissituds de l'exili. Font: Efrén García Torrelles. Arxiu privat familiar.

treballadors feien una jornada a la fàbrica i mitja a fora), Sabia llegir i escriure. Al cens de 1936, escriu el cognom com a Torrella. AMES.

8 Memorial Democràtic del Baix Llobregat. *De les experiències personals a l'èxit col·lectiu*. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat.

<http://www.memorialbaixllobregat.cat/presentacio/index.htm>. [Data de l'última consulta, 5-6-2010].

9 Tribunal, compost de militars, encarregat d'exercir la justícia militar.

10 Procés militar en què els tràmits i el procediment s'abreugen talment, que poden durar només unes poques hores. En aquest cas, els expedients judicials militars que acumulen totes les fases del procediment en un sol acte.

11 Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer, Llista de reparació jurídica de víctimes del franquisme (1938-1978) segons la Llei 11/2017, Arxiu Nacional de Catalunya (fons de la presó Model).

12 Llista de reparació jurídica de víctimes del franquisme (1938-1978) segons la Llei 11/2017, Arxiu Nacional de Catalunya (fons de la presó Model)

13 Al cens de 1936 de l'Ajuntament d'Esparreguera hi posa Torrella. Nascut el 28 de gener de 1919 a Esparreguera i treballava a S.A. Sedó, en cta. (segons el llistat de treballadors i treballadores de S.A. Sedó, en cta), al magatzem del fil des del 24 de novembre de 1936 fins al 30 de juny de 1938. També hem trobat que l'any 1936 treballava de terrisser amb en Pasqual Andrés. És probable que fos pluriempleat, cosa freqüent aleshores. Al cens de 1936 (AMES) hi posa que no sabia ni llegir ni escriure, però posteriorment sí que en devia saber perquè hem tingut ocasió de llegir el seu diari d'exili. La seva filla i descendents encara viuen a Esparreguera.

El qui seria el company de Teresa Torrellas, en Joan Graells Llopart, fill de Montserrat Llopart Jorba¹⁴, nascuda l'1 de gener de 1872. Era analfabeta i en algun període treballarà com a jornalera i en d'altres, treballava a casa.

L'activista Joan Graells Llopart¹⁵ havia nascut i viscut a Esparreguera on inicialment treballava de pagès amb el seu pare, posteriorment treballarà a la indústria tèxtil de Terrassa i esdevindrà militant de la CNT. En el moment de la revolució serà secretari i administrador de *Vida Nueva*¹⁶ de Terrassa (1936-1937) i també delegat municipal de Cultura d'aquesta ciutat durant la Guerra Civil. El 10 d'octubre de 1938, va morir al front de l'Ebre on s'havia enrolat com a soldat en la 23ena Divisió.

Anarquista feminista

La biografia de Teresa Torrellas ens enllaça amb aquells i aquelles anarquistes que pretenien millorar el món dels obrers i obreres ja abans de l'arribada de la Segona República. Per això hem trobat interessant recollir aquesta memòria, pel fet de ser dona i també anarcosindicalista.

L'any 1975, Ferrer Farriol publicava un llibre¹⁷ on ens parlava dels anarquistes de la comarca igualadina però també feia referència a Esparreguera i rodalies, corroborant així els contactes de l'obrerisme en aquest territori des de principis de segle XIX fins a l'inici de la Segona República:

Companys igualadins i esparreguerins intentàrem associar els treballadors dels Brucs amb resultat d'espera i esguarda. Com si d'ençà del cèlebre tabal del 1808 la gent del Bruc romangués atabalada¹⁸.

L'autor ens fa referència a les trobades sindicalistes a Esparreguera, les famoses "sentades", l'oposició d'en Sedó als sindicats de la CNT i l'escola racionalista de Joan Roigé:

14 Al cens de 1922 tenia 40 anys i ja era vídua i tenia tres fills, Vicenta Graells Llopart (aleshores tenia 21 anys), filadora i no sabia llegir ni escriure; una altre fill més petit era el Joan (10-05-1905), jornaler de 17 anys que sabia llegir i escriure. Per últim, la petita, Carme Graells Llopart, nascuda el 3 de juny de 1911, que tenia 11 anys i sabia llegir i escriure. Amb ell vivia el gendre, Josep Ballús Guixà, i el nét, Josep ballus Graells. A més, tenien un rellogat, Josep Asisa Herot. La mare treballava com a jornalera i no sabia llegir ni escriure. Vivien al carrer de Madoz, núm. 22 d'Esparreguera. Segons el cens de 1936, en iniciar-se la Guerra Civil tenia 64 anys, continuava vídua i vivia al carrer de Madoz (ara Taquígraf Garriga) núm. 4, 1a. AMES.

15 MARTÍNEZ, Maria Teresa (2000). *Diccionari biogràfic del moviment obrer als Països Catalans*; Edicions Universitat de Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, pàg.691.

16 Publicació de la Federació Local de la CNT de Terrassa.

17 FERRER FARRIOL, Joan (1975). *Costa Amunt*; edit. Terra Lliure, Choisy-le-Roi (Val de Marne-França).

18 *Ibidem.*, pàg.125.

Jaume Mas del Masroig venia a casa en bicicleta i nosaltres anàvem en bicicleta a Esparreguera com a tornajournals. Mas era l'argent viu de la colla esparreguerina i el seu íntim Martí Bosch ens deixava la vinya de Can Roca per a fer-hi sentades. Entre pàmpols, eren els preliminars del Sindicat cenetista que tant s'oposaria a Sedó, feudal de Can Broquetes, sota el Cairat. A dalt, al Mas d'en Gall, Joan Roigé hi feia classe racionalista a una dotzena de marrecs a canvi de minestra i d'un porxot amb palla on fer-hi les dormides. Els anys 20 del segle, d'estoics encara n'hi havia¹⁹.

Més endavant serà en Jaume Mas, un anarquista del Masroig (Tarragona) i resident a Esparreguera, que ens donarà la seva visió:

Sóc arribat a Esparreguera l'any 1907 de la mà de la meva família. El poble era pagès i industrial, car, a més de la fabricassa Sedó, de sota el riu, hi havia a dalt una fabriqueta de tovalloles i uns quants forns de terrisseries...

De sindicalismes ni se'n parlava, en els dies de la meva juvenesa. Jo ja sentia el problema, però un amic que tenia m'abandonà per altres cabòries. Tractant de fer foc nou, un tal Musté, comunista, em llevava la "parròquia" de jovenets prevista; em costava de fer el grupet, la mar i arenes.

Volent furgar la vida social d'Esparreguera vella, he hagut de renunciar per no trobar res de notable. Socialment, em fa l'efecte que Esparreguera era un poble verge. Amb Joan Folch, Magí Bosc, Teresa Torrellas, Joan Graells, Pere Quert, Vidal, Murà, Elena, etc., començarem la tanda d'excursions proselitistes a les que alguns igualadins concorrien²⁰.

En aquest relat del sindicalista veiem que nombra solament una dona i és Teresa Torrellas, molt més jove que no pas ell. És de suposar però que ella va poder viure plenament aquest ambient de proselitisme. El domicili de Jaume Mas feia de centre sindicalista però per a fer-se més populars també utilitzaven la societat recreativa Les Canyes, situada a l'actual carrer dels Arbres –Centre Dual–. Eren poca gent però veritables activistes i la prova és la protecció que van oferir als companys forasters perseguits per les autoritats: *penso en el prioratí Àngel Vernet, en Guerrero de Sabadell, en Corbella de Solsona. En qualitat de malalt vaig tenir a casa el vostre –el nostre– Josep Cuatrecasas*²¹.

El relator ens dóna més detalls sobre l'intent de federar-se dels obrers d'Esparreguera i rodalies, tal i com abans apuntava Joan Ferrer Farriol:

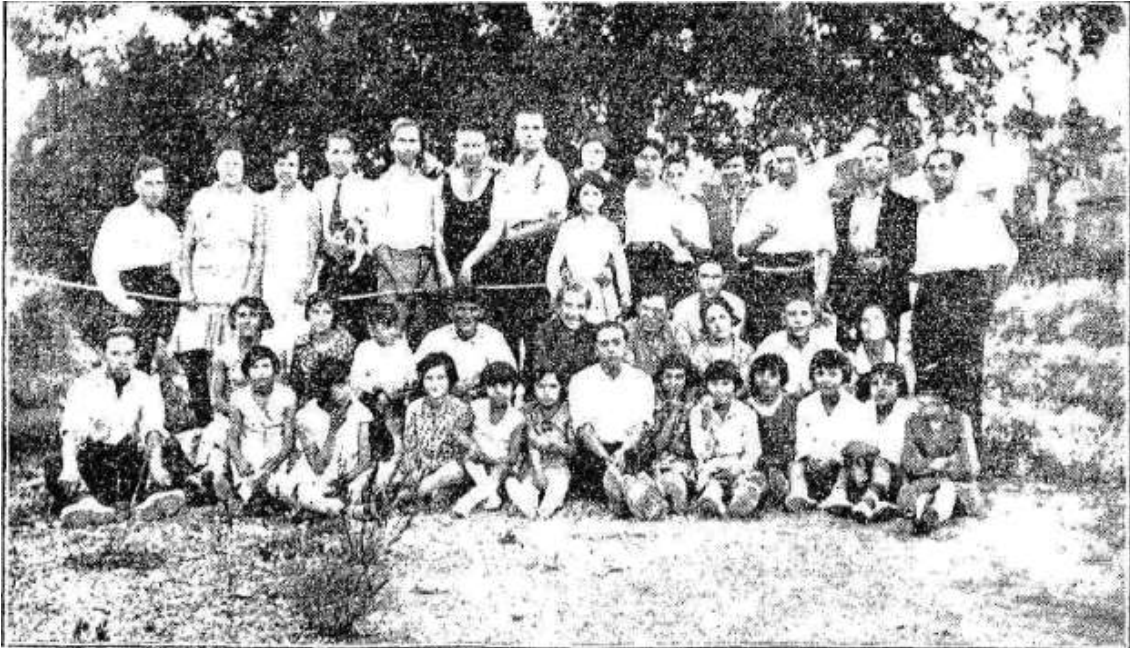
Secundats per Joan Saus i Lluís Puig, de Martorell: per Dinarès, d'Olesa; Fàbregues, de Monistrol, i altres de Collbató, El Bruc, Abrera, Masquefa i La Beguda, etc., intentàrem establir la Federació Comarcal del Montserrat, dita així en contraposició al monopoli benedictí de la muntanya. La federació no prosperà per topar amb massa amb massa gent inerta. A més, el poble esparreguerí temia el burgès Sedó, que tenia per lema: "Preferir un lladre a un sindicalista". Les meves activitats em valgueren una tancada de dos mesos en un calabós de la vila (...) De la presó local no em traslladaren a la Model de

¹⁹ Ibídem., pàg.192.

²⁰ Ibídem., pàg.194.

²¹ Ibídem., pàg.194.

Barcelona mercès a un individu reaccionari, la família del qual la meva mare havia ajudat en assumpte apreciable. I encara aquest estrany home em feia receptor de "Liberión", periòdic àcrata que en temps de la Dictadura de Primo a París publicaven i a Espanya hi entrava clandestinament²².

Les trobades per gaudir de la natura eren molt freqüents a l'Esparreguera republicana. Es buscava el companyerisme i l'estima pel nostre entorn. En deien "giras". En aquest cas la fotografia és del grup "Nueva Aurora" d'Esparreguera que organitzà la sortida a Can Roca. Font: *Revista blanca*, núm. 201, Barcelona (1-10-1931).

Una altra de les sortides del grup "Nueva Aurora" a un bosc popular a Esparreguera.

²² *Ibíd.*, pàg.194.

Teresa Torrellas va començar a militar entre aquests grups de joves llibertaris d'Esparreguera l'any 1924, quan tenia 16 anys. Sara Berenguer²³ escriptora i activista feminista anarquista també fa referència a Teresa Torrellas ja que van ser companyes durant força anys. Referint-se al grup d'Esparreguera ens relata que Torrellas va iniciar-se en aquest món àcrata a Esparreguera però que ben aviat van mantenir contacte amb altres grups àcrates:

Dicho grupo también organizaba excursiones con el fin de entrar en contacto con otros grupos ya existentes, para debatir problemas y situaciones clandestinas, imposibles de llevar a cabo realmente. Entre éstos figuraban los grupos "Natura" y "Sol y Vida"²⁴, del Clot (Barcelona).

Companys àcrates d'Esparreguera fotografiats en una sortida al camp. Font: *Revista Blanca* (1-5-1932).

Les temàtiques que tractaven en aquestes trobades, segons la mateixa autora, eren temes socials i sexuals, entre d'altres, i tenien com a base d'informació la revista *Generación Consciente*, que més tard seria *Estudios*.

En las páginas de la publicación se defendió el control de natalidad (...) Uno de los principales objetivos de la revista era lograr que la cuestión fuera aceptada

²³ BERENGUER, Sara (2004); *Entre el sol y la tormenta. Revolución Guerra y Exilio de una Mujer Libre*. Eixam Edicions, S.L. Fundación Salvador Seguí. Col. Roja y Negra, pàg. 253.

²⁴ Que realitzava nombroses excursions al camp i a la platja amb finalitats naturistes.

definitivamente en los medios libertarios españoles (...) La única solución era la reproducción limitada. Esta era una tarea que debía fundamentarse en la educación, especialmente de la mujer, que al asumir el ideal de "maternidad consciente", llevaba a cabo una tarea "auténticamente revolucionaria"²⁵

El neomalthusianismo, la eugenesia y las nuevas ideas en torno a la sexualidad fueron siempre temas centrales en *Estudios*, que se convirtió en el principal abanderado de estos principios entre los medios ácratas²⁶.

Segons ens relatà la seva néta²⁷, la seva àvia era una revolucionària per les amistats que tenia i perquè era una dona que llegia molt; fins i tot el seu pare l'havia arribat a fer fora de casa perquè portava pantalons, i per això aviat se'n va anar a viure amb en Joan Graells. L'any 1928, en una època en què es perseguia la gent d'esquerres, va haver de marxar a Terrassa²⁸, ciutat on va formar part activa de la Mutualitat Cultural i Cooperativista, sota la qual s'aixoplugava la CNT, aleshores clandestina; a més, va ser fundadora del Grup Femení.

També Sara Berenguer fa referència a aquest període:

En 1923 fue instaurada la dictadura proclamada por Primo de Rivera, clausurándose las organizaciones obreras al tiempo que los militantes activistas más destacados eran perseguidos. Al verse ilegalizados y acosados, con la finalidad de continuar su labor proselitista y revolucionaria, los compañeros de Terrassa en 1926, fundaban la Mutualidad Cultural y Cooperativista. Así nacía en la calle Baix Placea, un magnífico portavoz de cultura²⁹.

En aquesta entitat es va organitzar una biblioteca amb l'aportació dels militants que permetia d'alguna manera l'expansió de les idees llibertàries. També es va crear una escola i na Teresa Torrellas hi va convidar la mestra racionalista Antònia Maymon.

El Grup Femení es va crear aprofitant una de les sortides de discussió al camp:

Las compañeras se sentían gozosas al disfrutar de una autonomía hasta entonces vedada al, poder tratar cuestiones que les atañían, sin necesidad de escuchar frases desagradables; que en los sindicatos, cuando tomaban parte en las discusiones, en tanto que trabajadoras, solían oír, com por ejemplo: "las mujeres a fregar los platos"³⁰.

²⁵ BLANES, Georgina i GARRIGÓS, Luis (1998): *Actes de les IV Trobades d'Història de la Ciència i de la Tècnica : (Alcoi, 13-15 desembre 1996)* ; Barcelona Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, pàg. 286.

²⁶ *Ibidem.*, pàg. 322.

²⁷ Entrevista telemàtica de Joana Llordella a Maya Gracia Graells. Barcelona, (13-04-2020).

²⁸ "Anarquismo en imágenes": <https://anarquismo.jimdo.com/anarquistas-su-tr/> [Data de l'última consulta 29-5-2020] La seva néta, però, creu que va ser una qüestió de feina.

²⁹ BERENGUER, Sara (2004); *op.cit.*, pàg. 253.

³⁰ BERENGUER, Sara (2004); *op.cit.*, pàg. 254.

El grup de dones organitzava xerrades i conferències amb temàtiques diverses però amb forta càrrega ideològica. Es tractava del seu empoderament, de conèixer el seu cos, tot trencant amb els tabús de l'època i tenir una maternitat conscient.

Les inquietuds que ens relataven els anarquistes de la colla de Ferrer Farriol, inclosa na Teresa Torrellas, també es fa evident al llibre de la que fou professora de Ciències Polítiques a Massachussets, Martha A. Ackelsberg:

(...) In some Catalan industrial villages, women's groups began forming even in the last years of the dictatorship. In Terrassa, for example, a group of women workers, all of whom were members of clandestine CNT textile workers union there (the CNT was illegal during the dictatorship of Primo de Rivera), began meeting in 1928 in the *Centro cultural y cooperativista* of the FAI³¹.

Aquestes dones de les quals parla Martha A. efectuaven aquestes reunions amb el propòsit d'estar preparades per parlar en grup dels temes que els preocupaven, per exemple els salaris, i així poder-los aportar a les assemblees del sindicat. Com a conseqüència d'aquestes trobades, explicava Teresa Torrellas –que va formar part d'aquest grup– a Martha A.: (...) *el sindicat va incloure l'any 1931 el dret de les dones a un salari igual per un mateix treball que el dels homes i, a més, vuit setmanes pagades de baixa per maternitat*³². Aquest col·lectiu de dones empoderades van contribuir al desenvolupament i conscienciació de les dones. Quan s'inicià la guerra i la revolució del 1936, les dones de Terrassa estaven preparades per actuar i van crear una clínica i una escola d'infermeria en els primers dies de la confrontació.

Teresa Torrellas ja va destacar a Terrassa abans de l'arribada de la Segona República, així, l'any 1930, en produir-se una certa legalització de la CNT, el sindicat es reorganitzà ràpidament i al mes de novembre aconseguí, a Barcelona, la vaga general, que adoptà un caire antimonàrquic i revolucionari. En aquest moment³³ va ser quan la nostra protagonista va

Teresina (Torrellas) Graells, Montady, 1988.

³¹ ACKELSBERG, Martha A.(2005) *Free Women of Spain: Anarchism and the Struggle for the Emancipation of Women*. Ak Press, Oakland, USA. pàg. 143.

³² *Ibidem.*, pàg. 120.

³³ Ateneu Llibertari, "ESTEL NEGRE".

<http://www.estelnegre.org/documents/torrellas/torrellas.html> [Data de l'última consulta, 02-06-2010]

portar armes a Barcelona amb motiu de la vaga. Acompanyada d'una altra companya, arribà a la ciutat amb bales, revòlvers i metxes sota de l'abric. Havien quedat amb els companys a la Plaça Universitat però, en arribar, la plaça estava ocupada per la guàrdia civil muntada a cavall. Van acabar a les Rambles amb altres companys, entre ells l'Àngel Pestanya, on van lliurar les armes. A parer nostre, les armes tampoc devien ser tan nombroses, si tenim en compte el que podien encabir sota de dos abrics de dona, però era una heroïtat que creiem que cal tenir en compte, especialment per descobrir l'ambient que es vivia aleshores.

Un cop proclamada la Segona República, a Terrassa es va celebrar un míting en el camp de futbol. Una dona del Grup Femení va pujar a la tribuna on va demanar tot cridant que la República aprovés la llei del divorci. El rebuig dels homes era evident perquè ho trobaven irracional i van riure-se'n per ser una quimera. Per altra banda, als sindicats de Terrassa es debatia la llei de maternitat i la nostra represaliada va formar part activa en aquestes discussions per aconseguir per a les obreres quatre setmanes de repòs abans del part i quatre després. Aquesta llei es va adoptar dins del període que Largo Caballero va ser ministre de treball (1931-1933). Abans solament tenien dues setmanes abans i dues després del part. Però no totes les dones hi tenien dret. Solament les casades per l'església en podien gaudir i va ser Teresa Torrellas qui va demanar les vuit setmanes per a totes les mares, fos el que fos el seu estat civil. Ella fins i tot va anar a parlar amb el Governador Civil, Anguera Sojo, per exposar-li la seva reivindicació.

Teresa Torrellas tenia clar que la força de les idees eren fonamentals per transformar el món i per això treballà per aconseguir una escola de qualitat. Al llibre d'Alejandro Mayordomo i M. del Carmen Agulló, en parlar dels mestres i les mestres de l'Escola Moderna que influïren en la pedagogia valenciana, fan referència a la mestra Antònia Maymón Jiménez³⁴ "una dona amb una ampla trajectòria docent, publicista i de militància en l'anarquisme", va ser cessada l'any 1928 de l'Escola Horaciana de Sant Feliu, però continuà col·laborant en diverses escoles racionalistes. Tot fent-se seva una cita de Sara Berenguer escrivien:

(A Terrassa) habían creado una escuela y Teresina (Teresa Torrellas Espina), abeja laboriosa siempre dispuesta a colaborar, hizo intervenir a la maestra racionalista Antonia Maymón, para que los alumnos recibieran una orientación libre y lógica en la enseñanza impartida³⁵.

La nostra represaliada, l'any 1938, durant la Guerra Civil, va tenir responsabilitats de gestió a l'hospital de la ciutat i va ser membre de l'Ajuntament (una de les primeres tasques, a partir de 1936, del Grup Femení va ser la de crear Comissions de Control en els Hospitals de Sang i també va

34 MAYORDOMO, Alejandro i AGULLÓ, M. del Carmen (2004): *La renovació pedagògica al País Valencià*, pàg. 105. Universitat de València. València.

35 *Ibidem*, pàg. 106.

ser delegada municipal a la Maternitat). Quan el seu company Joan Graells Llopart marxà al front, Teresina el va substituir a la secretaria i administració del diari confederal *Vida Nueva* i en el càrrec de delegada municipal de la secció cultural. Concretament, el 18 d'abril de 1938 la Teresa s'incorpora al consistori de Terrassa com a representant de la CNT. En Joan Graells, que era fill d'Esparreguera, va morir al front de guerra el 10 d'octubre 1939 als 33 anys.

Durant la Guerra Civil, ella va ser membre de "Mujeres Libres" i participà a nombrosos mítings a Terrassa amb Pellicer, Ricetti i Peralta. L'octubre de 1938, en el Ple Regional de «Mujeres Libres» de Barcelona, va rebutjar la Secretaria de Propaganda, malgrat la insistència reiterada de les seves companyes. En aquest Ple hi van intervenir 60 representacions, entre les quals també hi trobem la representació d'Esparreguera. La raó del rebuig no era pas un tema de responsabilitat, el fet era que ella, com s'ha explicat anteriorment, ja era responsable de la Maternitat de Terrassa, formava part de l'alcaldia de la mateixa ciutat i tenia altres obligacions orgàniques i sindicals.

L'exili

En finalitzar la Guerra Civil, Teresa Torrellas s'exilià a França; El 25 de gener surten de Terrassa amb una vintena d'amics, bàsicament dones i nens, a més d'integrants de l'organització sindical Solidaridad Obrera i la SIA (Solidaritat Internacional Antifeixista)³⁶. La Teresa estava molt feble perquè estava hospitalitzada, però malgrat tot, estava disposada a recórrer 300Km a peu fins el Perthus. Ella i la seva filla Mar i Sol (que aleshores tenia tres anys) van anar de Barcelona a la frontera a peu; feia fred i el paisatge estava nevat:

Vam marxar sense res, sense cap objecte ni diners. La meva mare havia agafat una manteta per a mi, ja que ens trobàvem en ple hivern i feia fred, i una ampolla de litre de l'elixir del "Doctor Sloan", molt utilitzat a l'època en cas de dolors musculars.

Teníem un llapis o un bastonet lligat a una cordeta que penjava del voltant del coll, artilugi que utilitzaríem en cas de bombardeig perquè, en mossegar-lo, ens ajudaria a mantenir la boca oberta i evitar el efectes que se'n podrien derivar. Des que una bomba esclatà prop nostre, la mare em tapava la cara.

Algunes vegades la gent de la SIA donaven menjar. En algunes ocasions agafaven objectes abandonats per d'altres al llarg del camí. En tot cas, i era el mateix per a centenars de persones que ens acompanyaven, teníem molt poc menjar. Malgrat tot, no recordo haver passat fred, i això que dormíem al ras, sota els estels³⁷.

³⁶ La SIA fou una organització no governamental fundada a Espanya el 27 de maig de 1937 per la Confederació Nacional del Treball (CNT) amb altres organitzacions llibertàries, la Federació Anarquista Ibèrica (FAI) i la Federació Ibèrica de les Juventuts Llibertàries (FIJL), components de Moviment Llibertari Espanyol.

³⁷ JIMÉNEZ, Antonia: *La retirada comme une bannière*, Midilibre.fr; dimecres, 23 de gener de 2019. La traducció és pròpia.

Segons llegíem a l'article abans citat, la Teresa, encara feble, quasi no podia estar dreta i no podia carregar la seva filla, per això la nena continuà camí i va tenir la sort que un home la pugés a coll. A l'alçada de Figueres una camioneta es va aturar davant d'elles i els proposaren pujar les criatures amb la finalitat de portar-les al castell de Figueres. La Teresa i la germana gran de la Maria (una amiga de la Mar i Sol) va accedir que s'emportessin les nenes perquè estaven esgotades. En arribar a Figueres, no les volien portar al castell. En realitat els del camió volien fer servir els infants per creuar la frontera ja que aleshores solament deixaven travessar-la a les dones, els nens i els ancians. Per sort, la Maria, que tenia solament 10 anys, va fer un crit tan fort que van decidir portar-les al castell. Un cop allí, van haver d'esperar hores i hores fins que va arribar la Teresa i la germana de la Maria.

Creuaren la frontera el 28 de gener de 1939, sense res, només amb la roba que duïen posada. Primer arribaren al refugi de concentració de Clermont Ferrand, després van ser al camp de concentració de Argeles sur Mer, més tard, a Bordeus i a Font Romeu, entre altres poblacions:

(...) al Perthus, hi havia una cua de milers de persones. Darrere, la frontera, la desitjada França. Vam arribar a les vuit del matí. Van deixar passar primer les ambulàncies, després els ferits, després els infants, les dones i els ancians. Nosaltres vam passar cap a les 17h, (...) immediatament em van vacunar contra la verola i em van donar una taronja, xocolata i pa. Ens van allotjar en una granja fins que un tren ens va venir a recollir en plena nit, per portar-nos a Clermont-Ferrand, però aleshores no ho sabíem. Ens van instal·lar en una caserna vella de la qual no en podíem sortir³⁸.

Segons es relatava a l'entrevista mencionada els socialistes de la zona hi anaven per acollir els refugiats. Alguns pagesos i contractistes que tenien necessitat de mà d'obra també hi anaven; aleshores van triar la Teresa per anar a treballar a un cafè a Chabreloche, al costat de Thiers.

Al mes de juny la Teresa i la seva filla pugen a un tren que les reincorporaria al camp d'Argelès³⁹:

Havíem sentit a dir que els trens retornaven els espanyols a Espanya. Els francesos no ens volien pas. Quan vam arribar a l'estació de Perpignan, vam saltar ràpidament del tren.

Però allí les esperava un autobús que les portaria al camp de concentració d'Argelès:

³⁸JIMÉNEZ, Antonia, entrevista cit.

³⁹ Ibidem.

Vam tenir por que l'autobús ens portés més enllà de la frontera. Una senyora grassa es va aixecar i va posar un ganivet sota el coll del xofer, i li va ordenar que ens portés a Argelès⁴⁰.

Finalment, la Teresa i la seva filla arriben a Argelès i van tenir la sort de trobar les barraques muntades sobre la sorra amb un petit espai per a fer les seves necessitats ja que feia mig any que havien arribat els primers refugiats espanyols. Allí s'hi van estar quinze mesos.

Teresa Torrellas va participar en la resistència francesa⁴¹ fins que l'any 1948 marxà a l'Argentina on va militar en la Confederació Nacional del Treball (CNT) i en la Federació Obrera Regional Argentina (FORA), amb Jacinta Escudero. Així Sara Berenguer escriu:

Sin embargo en 1963, supe que al final había embarcado (referint-se a Jacinta Escudero) hacía Argentina, donde Teresina Torrelles, después de mil peripecias en Francia, fue a aterrizar en el año 1948, junto con su hija Marisol de 15 años de edad. Allí, las dos compañeras volvieron a encontrarse en las reuniones de la CNT española, que ambas frecuentaban y en las de la FORA (Federación Obrera Regional Argentina)⁴².

Teresina, però, havia de sobreviure i ho feia cosint a casa. L'any 1958 es va traslladar a Venèçuela.

El gendre de la Teresa era –company de Mar i Sol Graells Torrella– Germinal Gràcia (encara que el seu nom inicial era Tomàs Gràcia, i que en els seus escrits es coneixia com a Víctor García). Van viure a Venèçuela fins que als anys setanta van marxar a Montady (Hérault, França). En tornar d'Amèrica, Teresina s'estableix a França amb la seva filla Mar i Sol (oficialment Elena), que va morir com a conseqüència de la pandèmia de la COVID-19 el 29 de març de 2020. Mar i Sol Graells i Víctor Gràcia van tenir dues filles, Grècia i Maya.

A l'exili americà la família al complet es mantienien activistes de la CNT, així ho contava la Maya, la néta de Teresa, ara resident a Barcelona:

Sí, de hecho mi padre, editaba *Ruta*, sí, mi padre con sus ayudantes, es decir, mi madre, mi abuela y mi hermana y yo, me acuerdo que un domingo al mes poníamos alrededor de la mesa todas las hojas que salían de la imprenta, que era también un refugiado y entonces entre nosotros pues ensamblábamos las hojas, engrapábamos, poníamos en sobre, poníamos la etiqueta, sí, sí. Y mi padre nos decía que era una revista, que cuando veíamos los países a los que enviaba, nos impresionaba mucho, que era como un símbolo del exilio⁴³.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ GRACIA, Maya: *Fills i néts de l'exili republicà*.
http://www.exiliorepublicano.org/maya_gracia.html [Data de l'última consulta: 26 d'abril de 2020].

⁴² BERENGUER, Sara (2004), op. cit., pàg. 234.

⁴³ GRACIA, Maya, entrevista cit.

La Teresa, al centre, amb els seus germans. Ton i Rita, a l'esquerra, Hermínia i Joan, a la dreta . Fotografia: Germinal Gracia. Font: Efrén García Torrellas. Arxiu privat.

La Maya ens descriu la visita a Barcelona de la Teresa amb la seva filla, el gendre i les dues nétes:

Y cuando llegamos a la estación de Francia, -se me ponen los pelos de gallina-, pues en los periódicos decía que había 300 personas, no sé cuántos había, y cantaron las barricadas, cuando bajamos del tren. Y mi abuela se asustó y nos sacó a mi hermana y a mí, *¡cuidado cuidado que va venir la policía!*, porque era la transición, todavía no se podía cantar las barricadas así⁴⁴.

Segons ens declarava Maya, la família, malgrat aquest viatjar constant, va mantenir com a llengua materna amb la Teresa el català.

⁴⁴ Ibídem.

Teresa Torrelles amb la seva filla, nétes i gendre. Font Maya Gracia. Arxiu privat.

La nostra informant

Maya Gracia Graells va néixer a Caracas (Veneçuela) l'any 1964. Era filla de Tomàs Gracia (conegut també per Germinal, i com a Víctor García a les seves publicacions). La mare, Mar i Sol, era en realitat oficialment Elena Graells. La seva àvia materna era Teresa Torrellas, Teresina, i l'avi matern, Joan Graells. L'avi patern, Tomàs Gràcia i l'àvia paterna Josefa Ibars (iaia Pepeta).

Va viure a Veneçuela fins que va marxar a Montpeller per estudiar Medicina, acompanyada de la seva àvia Teresa, que es quedaria a viure a França. Com que s'enyorava, va retornar per acabar els estudis a Veneçuela. Més tard, el seu pare que s'estava a Béziers, es posa malalt i ella retorna a França, on acabarà la seva especialitat. Des de l'any 1999 viu a Barcelona on exerceix la seva professió.

Maya amb la seva germana, el pare i l'àvia, Teresa Torrellas Font: exiliorepublicano.net